

придержуєсь він тої засади, що всі римо-католики се Поляки, однак не всі греко-католики Русини.

Брошуриці д. Ji'a належали би ся острійша критика, однак на се не позваляє повага орґану наукового, в яким ся згадка наша поміщена. Впрочім належиту відбраву дістав він в своїм часі від публицистики руської, тож відсилаємо читателя, що хотів би ся близше познакомити з выводами д. Ji'a, до обширної та основної критики его елокубрацій, яку замістило минушого року „Д'яло“. (1894 ч. 175--177. Л.

А. Потебня — Языкъ и народность (Вѣстникъ Европы, 1895, IX с. 1—37).

Щід тим титулом з'явилась стаття нашого земляка, знайдена в його паперах; неважаючи на незакінчену свою форму, вона звернула на себе загальну увагу, порушуючи дуже важне питання, а вийшовши з під пера чоловіка, що в сфері філзовофії мови належав до найбільш глибоких знавців. Тож уважаємо відповідним подаги трошки більше справозданне з неї, не вдаючись в критичну оцінку.

І в науці і в суспільстві зустрічаємо погляд, що духовна ориґінальність народа стоїть в певних відносинах до його культури, й під впливом культури ознаки такої ориґінальності зникають більш і більш. Тільки в глухих кутках края, де краєвид обмежуєть ся своїм рідним селом, повітом, — можна знайти характерне убранне, характерні звичаї, повіря и т. и., але всі такі прояви самостійности гинуть в осьвіченім суспільстві. Се буває від того, що між окремими народами розпочинають ся більш й більш інтензивні зносини, і поруч з такими зносинами й перейманне стає все частійше й частійше, а полекшує такі зносини й переймання росповсюдженне межинародних мов; з другого боку — характерні черти кожної мови з годом по-троху зникають; з розвитком культурним логічний елемент мови має більш ваги (значіння), ніж головий; на підставі сього де-котрі вчені кажуть, що може істнувати все-світня мова, й що се було б дуже добре.

Розберем сей погляд. Він приводить до іншого питання: яке значінне має в житю людини й народу перейманне взагалі? Все, що робить людина має ознаки єї духовної самостійности. Кожна праця, все в духовній сфері стоїть в певнім звязку з духовним сьвітоглядом, з духовним загальним укладом. Той, хто переймає, робить не теж саме, бо для сього нема ніякої фізичної можливости, але робить щось подібне. Отсе справедливо як для сфери фізичної, так й для сфери духовної. Виходячи з сих загальних, всякому звістних думок, ми доходимо до того

виводу, що перейманнє є тільки більша або меньша степенъ самостійности. Се справедливо що до самостійности і мови, і народів взагалі, що стоять в обопільних відносинах; обопільний вплив є тільки взаємне підбуджуваннє, імпульсованнє. Народ, як і мова, як і окрема людина, має свої індивідуальні, особисті ознаки. Прикладів існування таких ознак, індивідуальности в схожих речах можна знайти дуже багато: нема, наприклад, одности християнства у вєшому сьвіті — існує християнство західне, всхіднє, руське, німецьке, латинське, воно безпосереднє звязано з тою сферою, де виявилось. Теж можна спостерегти і в т. з. перехожих оповіданнях: ідеї їх однакові, але обробленнє, розуміннє їх, ті або иньші риси, подробиці стоять в залежности від духовної індивідуальности народа. Теж можна спостерегти й в штуці: все лежить в тім, як її приймали, і як її розуміли.

Як би мова була тільки приводом до висловлювання думки, що існувала зовсім злаженою й незалежно від мови, як і думали де-котрі, то не булоб ніякої ріжницї, якою мовою вимовити думку. Ріжниця між мовами булаб таж як між письмом різних альфаветів. Для нас що до читання не має ваги яким способом надрукована книжка, аби тільки можна було її розуміти, теж й для думки не мало б значіння, на якій мові її висловити; на сей погляд ріжниця між мовами не важна, привязаннє до мови є тільки діло привичаєння, перемінити мову на иньшу й вимислити всесьвітню дуже легко. Але сей погляд не вірний: мова є привід до відмінювання перед'язикових елементів думки, се так сказати привід до творення думки. Мова є система способів думання. Кожна мова є самостійне закінчене ціле, де кожна подробиця стоїть в звязку з цілим; її можна порівняти з зором: як там всяка відміна в устрою нервів, так і в мові всяка переміна дає нові самостійні комбінації вражінь і думок і тим відмінює весь сьвітогляд людини. Мови вістають ся самостійними навіть коли хто розуміє кілька мов: всякий спостерегає за собою, що переміняючи мову, він переміняє ніби зараз характер й напрямок думки.

З другого боку при відміні змісту, думка ненароком повертаєть ся до тієї або иньшої мови. Ми маємо багато прикладів до сього: в західно-руських грамотах зустрічають ся то елементи української то польської, то славянської мови, й се зовсім не випадково. Тютчев, російський славянофил, з-малу в сімі чув французьку мову й сам уживав її в прозі, але поетичні твори писав тільки на російській мові. Се показує нам, що в одній людині мови звязані з ріжними сферами духової діяльности. Як самостійні мови, так самостійні й нарїчя одної мови, хоч і мають багато спільного між собою. Ріжні нарїчя для вірного чуття се щось неначе ріжні музичні струменти; хоч вони й не однаково усовершені, але їх не можна замі-

нити один другим. Є чуття й думки, що ніякий талант не може їх викликати загально-літературною мовою, а легше локальним нарічем. Є письменники талановиті в писаннях, писаних рідним нарічем, тимчасом як твори їх писані загальною літературною мовою не мають значіння. — Їх творів, писаних рідним нарічем, не можна замінити, як науковий матеріял, збірниками народної поезії, слів й фразеології.

З того, що мови, як і нарічя зовсім самостійні, вже ясно, яке значіння мають переклади. Думка в оригіналі й думка в перекладі ніколи не заступає одна одну. Доказ сьому можна знайти в поезії. Пісня в перекладі не робить такого вражіння, як в оригіналі. Переклад не може замінити оригіналу, хоч всеж таки добрі переклади користні; в всесвітньої історії літератури ми всюди стрічаємо часи наслідувань: знане чужоземних мов поруч з добрими перекладами побільшає в народі запас духових сил, що потім знайдуть собі вихід в самостійній творчості. Можна думати, що розвій самостійности стоїть в звязку з ростом внутрішньої одности, що розвивається скоріш ніж одність загально-народня.

Але иноді оригінальність може під тим або иньшим впливом згинуту; тоді настає се, що зветь ся денаціоналізацією. Денаціоналізація є така переміна в народному життю, коли народня традиція, що головним робом містить ся в мові, зовсім пропадає чи зникає до того степеня, що вже не має своєї ваги. Повна денаціоналізація може бути тільки в життю поодиноких людей. В життю народа традиція між двома поколіннями може ослабнути в певній мірі, але зовсім згинуту не може, повної денаціоналізації не може бути. Коли траплять ся обставини відповідні для денаціоналізації, тоді народу треба попередю забути те, що він знав: се задержує загальний его розвиток, і мерзвість запустіння панувати ме в життю духовнім народа, поки він не навчить ся чужої мови й приладить ся до чужого народа. Але разом з сим він внесе в чужу мову, в чуже житте ознаки свого духовного складу, що з одного боку оживить і дасть нові сили, а з другого боку внесе елементи розкладу, й се буде тим скорішчим більш мав денаціоналізований народ оригінальності й духовної сили.

Але треба занотувати, що не можна розуміти слово „денаціоналізація“ вузко, як роблять се оборонці ідеї національности, що для них національність є сума певних ознак характеру народа, вірувань, звичаїв etc. Се ще не буде денаціоналізація, коли інтелігентна людина відріжнить ся від духовного складу чоловіка простого своїм світоглядом: при такій ріжницї їх звязує між собою одність елементарних способів думання; а вартість їх не меньшає за для зложености праці, де вони уживають ся. В літературно-освіченій людині ознаки духовної індивідуальности народа вістануть ся цілі й непорушні довше, як у простого люда. Після

всього сього ми прийдемо до того виводу, що цивілізація сама по собі помагає зміцненню своєї народности, бо з розвитком цивілізації починається й література, що головним чином спасає від денационалізації.

Де хто виставляє факт існування національних літератур, як довід можливості сполучення народів: під впливом зносин, кажуть вони, мови будуть асимілювати ся, й нарешті всі народи арийської раси уживатимуть загальну, всесвітню мову. Але сього не може бути: з одного боку — одна загальна мова цілої раси поділила б ся на кілька нарід, а з другого боку не можна думати, що сполучення народів було разом з тим і з'єднання мов. Руська (русская) мова, наприклад, не є сполучення всіх мов в одну, а тільки сума нарід, що уживають на території Росії.

Що до мови, то треба завше мати на увазі різницю між національністю й народністю, бо значіння їх ріжне. Здається дуже ясным, що самосвідомість народної одиности існувала вже дуже давно, але навпаки про національність кажуть, що вона виявилась вперше тільки на початку нашого віку. Ідея національності не є продукт народного світогляду, се ідея поодиноких людей, ідея — покласти ті або иньші ознаки індивідуального духовного розвитку народу в основу своєї діяльності; таким робом се ідея є продукт думок тільки одної частини суспільства, одного літературного та політичного напрямку. Ідея національності все є родом мессянізму: апотеоза тих або иньших духовних ознак народу, що їм всі повинні корити ся. Але не можна згодитись з тим, що в ідеї національності, як кажуть де-котрі, є неправда, застій і регрес: з одного боку у цієї ідеї й не було б діячів й апостолів, коли вона була б цілком несправедливою, а з другого боку репрезентанти сього напрямку, навіть коли їх ідеали припіднені, — діячі прогресу, що можна бачити і в історії. Більш справедливий закид можна зробити прихильним до ідеї національної за їх телеологічний погляд на історію, за те що вони зазначають наперед дорогу розвитку цивілізації, й її мети. Отсей телеологічний погляд на історію виказується в їх проріканнях про велику й славу будучину свого народу, тимчасом иньшим народам вони пророчать денационалізацію. Але на се кожний може відповісти, що такі прорікання тільки прорікання й ніякої реальности не мають, і що розвій цивілізації (прогрес) має метою щастя всіх народів, а не одного тільки. Проти ідеї національної звичайно виставляють т. з. право національних культур, себ то право кожного народу на самостійне існування й свій окремий розвій.

Переміна поглядів на відносини між загально-людським і народним, між народним і особистим є знак більшого розвитку інтелігенції. Між загально-руським (руским) й народним є така різниця, як між льогічним

і реальним, загально-людське не має реального існування, се тільки абстракція. На підставі сього вже легко можна прийти до думки, що не можна жертвувати народне, — як живе й реальне, для загально-людського, як абстрактного й мрійшого.

Зістаєть ся сказати де що про відносини між загально-людським та особистим в історії. По Штейнталу декотрі і то найбільш благородні й талановиті індивідууми відрізняють ся з загалу й доходять до розуміння загальних ідеалів та законів. Такогож погляду держать ся й вищі вчені. В першій стадії свого істновання, на низшій ступеню свого розвою народи не відрізняють ся один від другого. Але потім, з більшим розвоєм, в народі являють ся поодинокі особи, що в них виявляють ся ознаки духовного складу народа; й що більш буде таких поодиноких людей, тим повнійше виявить ся духовний характер народа. Поруч з сим досягають свого висшого розвою загально-людські ознаки, й тільки при таких умовах може істнувати література в повнім значінню слова. Що далі, то більш стає таких поодиноких осіб й в звязку з сим поступає дифференціяція народів, однаковість їх з часом все зменьшуєть ся, але за те більш й більш без перерви росте їх обопільний вплив.

Ол. Г-ий.

Лѣтопись историко-филологическаго общества при императорскомъ новороссійскомъ университетѣ, Одеса, 1894, т. III с. 109+260, т. IV, византийское отдѣленіе II с. 316+128.

Поруч з давнім історичним товариством одеським (Общество исторіи и древностей) засновало ся 1888 р. при університеті нове історично-філологічне з широкю програмою — „помагати розвитку й розпросторенню звання історичного і філологічного“ взагалі; але вже 1891 р., з нагоди ювілея патр. Фотія, ухвалено засновати при товаристві спеціальний відділ византийський. Наслідком того й орган товариства — „Лѣтопись“ (перший том її вийшов 1890 р.) поділилась на дві серії — загальну й спеціальну — для византийського відділу. Р. 1894 вийшло два томи літописи — один з загальної, другий — з византийської серії.

Т. III (загальний) поділяєть ся на дві частини — хроніку товариства й відділ матеріялів. В першій відділі уміщено справозданне товариства з р. 1890—3 та описано споруженне й посвяченне гробовця звісного слависта В. Григоровича, одеського професора, і некрологі. В другім відділі знаходимо опись колекції документів гр. Толстого, зроблену проф. Ол. Марковичом, і матеріяли етнографічні з Новоросії, зібрані д. В. Ястребовим; за останні була вже мова в відділі бібліографічним, що до колекції гр. М. Толстого (в Одесі), вона обіймає акти